

III.

Osvěta 1899, str. 845—850.

K jubileu prof. Ignáce Axamita.

Poznámky o poměrech na akademickém gymnasiu v Praze.

Strávil jsem na Staroměstském gymnasiu osmiletí 1861—1869. Bylo té doby jediným českým z tří gymnasií Pražských. Ba ani tento výrok není do-
cela správný. V čase mého vstoupení bylo jen v nižších třídách vyučováno
po česku. Přišedše do kvinty měli jsme ještě část výkladů německou, avšak
během toho roku vyučování jazykem českým rozšířeno na všechny předměty
kromě němčiny, jež nad to r. 1868 stala se předmětem nepovinným. Směr
vyučování a — nepravím to jen leda bylo — také vychování měl jistý ráz
krasodušný. Pokud mi vůbec jest možno srovnávati věci zažitě s tím, co
jsem poznal z vypravování starších lidí, soudil bych, že bylo v něm ještě
mnoho zachováno i z dobrých, i snad též ze slabších stránek někdejších
tak řečených humanior. Při tom arci padá na váhu, že české vyučování bylo
vlastně samo o sobě ještě novinkou, a národní jeho směr, druhdy jen s pře-
kážkami pěstovaný, neměl více závad zásadních.

Uvážili se k tomu doba: nově zahájený směr konstituční se všemi
hlučnými ději politickými na sněmích i při volebních osudích a v proje-
vech stran, první rozmach žurnalistiky politické, nové proudy v literatuře
jak básnické (počátky působení Májistů z r. 1858) tak naukové, — jaký div,
že tento shluk průrůzných vznětů a vlivů zasahoval velmi mocně do smýšle-
ní a cítění mládeže, což zvláště ve vyšších třídách se jevílo. Učitelé museli
přečasto mírniti, brániti a krotiti, což žáci nezřídka nepochopovali, poklá-
dajíce za šosáctví a pedantství, co bylo jen diktátem péče, jednak aby
žáci jejich osobně neutrpěli nějaké újmy, jednak aby »nahore« nebylo
poškozeno teprv nedávno založené střední školství české. Ale celkem teh-
dejší studenti opravdu neměli podstatné příčiny stěžovati sobě do nedo-
statku volnosti, do přílišného pedantství. Na vrub toho ducha nechci ani
připisovati skutečnost, že se podle starších již příkladů vydávaly tajné
psané časopisy — náš se jmenoval »Záboj«, a tuším, že jsem nějaký čas
byl jeho redaktorem —, jako spíše jinou událost, že si tehdy založili žáci
vyššího gymnasia svůj spolek ku pěstování slovanských jazyků; spolek
kupoval knihy, míval v místnostech školských schůze, a nemýlili se, také

vyučovací hodiny. Byla to ona »Slavia«, která mnohem později jako veřejný spolek byla obnovena a převzala jako základní fond knihovnu, původní »tajnou« Slavií nashromážděnou. Pokud se pamatuji, nepanovala v učení se jazykům slovanským u členstva přílišná horlivost. Byla to vůbec jen více zevní horlivost rozněcovaná všeslovanským proudem vládnoucím ve veřejném mínění — do té doby padla na př. Moskevská pouť — s notnou porcí romantismu, živého domnělým nebezpečenstvím prozrazení; a jak mocně do toho všeho zapadal ohlas prvních dějů politicko-národních, snad nej-
případněji dosvědčuje faktum, že jsme jednou my starší, když při volbách do výboru nás pominuli, s hlučným protestem opustili schůzi a ohlásili abstinenci. Vždyť to čeští politikové na sněmu dělali také tak.

Nevěřím dnes, že se vše to mohlo dít za úplného nevědomí našich profesorů. A také rázem byl konec, když po smrti klidného a vždy laskavého ředitele Nečáska nastoupil přísný, jak nám se zdálo ultrapedantický regiment jeho nástupce Bílka, jehož v podstatě dost radikální duše teprve se odhalila v literárních pracích, které vydával, až když už byl odešel na pensi. Nám býval on postrachem, i neušlo nám, že mezi novým ředitelem a staršími, na volnější pohyb vyučovatelský a na volnější názor kázňový navyklými profesory panovaly neshody. A platilo to zejména o dvou, kteří byli vždy nerozluční přátelé, o Šohajovi a Axamitovi.

Vedle mého prvního učitele z národní školy, Františka Maixnera, který odpočívá spolu s druhým vzácným pěstitelem mých dětských let, knězem Josefem Čermákem, na tichém hřbitově Boseňském pod Valečovem, jsou Šohaj a Axamit nejtypičtější postavy v mých vzpomínkách na učitele doby předuniversitní. Šohaje už dávno kryje země. To byl učitel! Snad nebyl tím pravým kosem na žáky nevládnější, slabě nadané, byl příliš málo přísný a pedagogicky snad nedost systematický. Ale dovedl u žáků při učení gramatickém budit duši, dovedl ji pěstovati, ušlechtilé semínko vkládati, obzor šířiti, sám jsa ve všem pravá Horatiovská »aequa mens«. Vidím ho dosud, jak zpytavě klade ukazováček na bradu, hledě při tom přes brejle nám do očí, slyším ho dosud, jak pěkným, povýšeným hlasem nám verše Horatiovy zpívá, opravdu zpívá. A jak on dovedl nalézti překvapující výrazy a obraty české, které nejvíce vyjadřovaly výrazy a obraty latinské, zvláště básnické! Od parvy do oktávy vedl nás v latině, kdežto v řečtině zkušený a nejlepší intencí naplněný Kobliška nebyl s to dodělati se jen přibližně podobného úspěchu u svých žáků.

Pouze o Axamitovi lze říci, že byl učitelem stejně výborným jako Šohaj — v oboru arci docela jinorodém, totiž v matematice, měřictví a fyzice. S novějšími zřízenými vyučovacími by arci Axamitova metoda vyučovací byla v příkrém rozporu; snad ani půl roku by možným nebyl způsob jeho vyučování, ba při učitelích k průhledně jasnému výkladu méně schopným byl by i nebezpečným. Měli-li jsme nějakou učebnici z matematiky, měřictví neb fyziky vůbec předepsanu, nevím. Pravdě jest podobno, že ano, ale zcela nepochybně jest, že jsme jí žádný nekoupil a neměl. Nač také? Profesor Axamit chodil po světlici sem tam podle předních lavic — ač nebyl-li u tabule za příčinou grafického a početního znázornění nějaké věci, — časem si šňupl a modrým šátkem otřel nos; bez pomůcky, bez papírku, volně z paměti diktoval poučku a výklad k ní, ještě jednou vyložil, po případě dal k vyjasnění tu onu otázku, a nešlo-li o nějaký delší neb složitější důkaz, měli jsme věc vštípenou, že nebylo tak říkajíc třeba doma se jí učit. Tak plasticky, tak nehledaně, tak v nejlepším smyslu prostonárodně věc vyložil.

Ano prostonárodně. On sám se tím netajival, že se svému způsobu naučil od starého Jandery, a pamětníci to potvrzovali. Přál bych si, aby se někdo našel, kdo si lépe zapamatoval doslovné znění klasických jeho obrátů, když káral nebo zkoušel. Nikdy nezapomenu, jak nám líčil žáka, který se po celý běh pořádně neučil a na konec pak sebere »ekšpliky«, »načechrává« si je do hlavy, počítaje pořád archy, kolik mu ještě zbývá a bude-li v čas hotov. Knedlíky a koprová omáčka měly nemalou úlohu při výsměchu, jakým zkoušeje káral algebraické poklesky. Nejdívnější mi při pozdějším přemítání byla jedna věc. Mám a měl jsem pocit, že mně i jiným neobyčejně jasně ano průhledně vštípil základní zákony dynamiky, optiky, akustiky, ano i elektřiny a magnetismu (třeba ne na úrovni všech vymožeností doby) — a při tom ku podivu málo experimentoval, za to arci tím více dokládal zjevů každodenní obecné zkušenosti přístupných. Že přes to přese všecko dovedl tak jasně základům věci naučiti, jest důkazem neobyčejné učitelské schopnosti. Kdy by se naše psané »ekšpliky«, dejme tomu z fyziky v 7. a 8. třídě přednášené, byly vytiskly, malá tenoucká knížečka by z toho byla dopadla; snad by to v podrobnostech nynějším požadavkům sotva postačilo — ale snadno, bez velké jen formální přítěže pronikli jsme k pochopení základů, a co více, nejen k okamžitému pochopení, nýbrž i k trvalému podržení.

Při svém někdy zdánlivě velmi přísném tónu byl Axamit náramný

dobrák, který měl smysl pro potřeby mladého života, a shovívavost k leckterému bujnějšímu jeho projevu. Jen všecku sentimentálnost nenáviděl, zrovna tak jako všecku strojenost a pósu, třeba i t. zv. vlasteneckou. Proto nemíval také smyslu pro geniálně rozčuchané vlasy, krasodušství a literátské náběhy, když cítil, že jsou záminkou, pod níž žák unikal těžší pracovní povinnosti školské jako domněle sušší, nežli »duchamorné«. (Fortelná agitace operovala těmi hesly tenkrát neméně nežli dnes.) Věštival takovým osobám, co z nich bude, a toto »co« naznačoval nejraději pojmem »takový škrabák« nebo »takový reporter«. Nebyl to odpor proti literatuře a spisovatelství, jen odpor proti povahám, které samy málo se učivše přece ve svém učném nadšení troufají si hráti sobě na učitele jiných. Nám, upřímně řečeno, taková proslovení ani tuze nevoněla, bylť právě tehdy v mládeži nejen názor o literáctví a žurnalistickém povolání, nýbrž také o příslušných osobnostech přepjatě optimistický, dojista víc než nyní. A tak nebude divu, že Axamit přečasto i spolužáku mému, který později se stal vynikajícím žurnalistou, věštival: »Vy, Eime — z vás nebude nic než takový škrabák.« Ale na konec, když koudel hořela, dovedl se Axamit i takového kandidáta škrabáctví ujít co nejhorlivěji.

Byla to jedna z nejzajímavějších historek našeho gymnasijsního života. Padla do oktávy. Eim přišel k nám, tuším, teprv do septimy, nežli až do oktávy, z gymnasia jiného. Měl rozčechrané vlasy a velikou výmluvnost, psal úlohy z češtiny stylisticky opravdu neobyčejné, kamarádil s žurnalisty, chodil do téže kavárny jako Neruda a Hálek, měl jistou znalost polštiny a dokonce nás ubezpečoval, že mu za polskou gramatiku od něho sepsanou (jež ale světlo světa nikdy nespátřila) »dal Grégr 80 zl.«, což byla v našich očích věc fenomenální. V přestávkách mezi vyučovacími hodinami řečnil s katedry o politicko-literárních věcech. Rychle a bystře chápal, když naslouchal, ale učitelům právě nenaslouchal rád; čiperně se učil, avšak neučil se rád a knih ani nenosil ani neměl. Nejhorší bylo, že měl nezkrotnou touhu po kavárně a novinách a že dělal už někdy aktivní politiku, totiž, že měl spadeno na burše. A taková jedna rvačka s burší v kavárně, a k tomu v noci přivedla ho do rukou policie a »před konferenci«. Pro budoucí historiografy připomínám, že to byla kavárna Retzerova v Železné ulici, v domě nedávno pobořeném. Než tu musím něco předeslati. Eim byl při svých právě vypsáných vlastnostech jakýmsi mazlíčkem třídy, jakousi »dcerou pluku«. My věděli, že přehání, ale už jsme v něm přece jen viděli politického řečníka a žurnalistu, a to stačilo. Proto také, když mu Axamit s vážnou

tváří udělil výstrahu, že mu hrozí propadnutí při maturitě, nesebere-li se domlouváno mu důrazně od spolužáků, aby se učil, a byl mu v té příčině dán od nich dozorce v osobě mé maličkosti. Jakých smutných zkušeností jsem v tom inspekčním úřadě nabyl a kolikrát jsem vůbec Eima doma zastal, o tom snad někdy jindy. Zatím se vraťme k naší »konferenci«.

S Eimem vypadalo to bledě, dusné ticho vládlo v třídě, až najednou propukla bouře; bouře ve sklenici vody, ale přece jen bouře. Eim, vrátiv se od konference, s rozhořčením vypravoval ukrutnou věc, kterou mu katecheta (P. Neumann, kněz řádu křižovnického, ryzí, ušlechtilý člověk, anima candida) pověděl: jeden spolužák ze třídy prý mu o Eimovi řekl, že je »trochu lump«. Naše rozhořčení neznalo mezí. Báječný hluk vířil síní, až se rázem otevrou dvěře a prof. Axamit chvíli klidně na nás pohlíží. Conticuere omnes. Axamit vážně patří, vyčítavě kývá hlavou a praví: »Vzdělávejte raději svého vzducha«, a přirazí zase dvěře. Napřed smích nad podřeknutím, pak tišší rokování. Výsledek: já a můj tehdejší i nynější přítel a kollega Storch šli jsme od lavice k lavici, od muže k muži a brali jsme od každého »na místě přísahy« prohlášení »rukou dáním«, že »on to nebyl, který Eima katechetovi jako lumpa označil«. Všickni ruce podali jako Švýcaři na Rüttli (byli-li skutečně všickni žáci třídy přítomni, ovšem se nepamatují). Zkrátka, jakmile se potom P. Neumann ponejprv ve třídě objevil, vystoupila deputace (já se Storchem) na katedru a počala: »Vašnosti! Ráčil jste se vysloviti, že jeden z našeho středu vám o našem spolužáku Eimovi řekl, že je lump. Nyní ale jsme si všickni rukou dáním na místě přísahy řekli, že žádný z nás to nebyl. Poněvadž nepochybujeme o pravdivosti vašich slov, musíme na tom trvati, že udavač podáním ruky svůj výrok zapřel, a vidíte tedy, že je darebák!« Ba vidím dosud, jak měkký, citlivý P. Neumann bolestně na mne, oblíbence svého, pohlédnuv jen řekl: „Καὶ σὺ τέτυγον!“ a hořce začal slzeti. Vycítil nějak v projevu našem osten proti sobě, ač ho nebylo. Odešel.

Naším třídním byl Axamit. Dal si mne zavolati; byla ve mně malá duše, ač jsem vždy byl z prvních žáků a nad zásluhu oblíben, ba hýčkán. »Řekněte člověče, kam jste dali rozum? Vy jste to vymňoukli!« — A dost. Přišel do třídy, řekl, že je láska k spolužáku pěkná věc, že nám jí nevytýká — ale že musí přísně pokárati porušení úcty k učitelovi. A hned na to začal: »Měli jsme v poslední hodině — —« Bylo dobře. Eim nebyl vyloučen. Na prosby Šohajovy, Axamitovy, Durdíkovy a j., i Neumannovy ovšem, dostal nevím už jaký mírnější trest a mohl si dělati maturitu, při níž sice

trochu »plavak«, ale podporou týchž učitelů přece přeplaval. Jenom já byl v posledním běhu oktávy v nebezpečí, že přijdu o své obvyklé vyznamenání na semestrálním vysvědčení. Co nám a zvláště mně Šohaj, Axamit, i Neumann prominuli, neodpustil Lepař (jako učitel dějepisu opravdu výborný). Vyčinił nám, co se do nás vešlo, řečí rozhorlenou, celou hodinu trvající; po té jsem za málo neděľ byl třikrát vyvolán a třikrát jsem dostal dvojku (jediné mé dvojky na gymnasium), následkem čehož jsem měl obdržeti jen »dostatečnou« na vysvědčení semestrální. Umluvili to na »dobrou« Axamit, Šohaj, Jos. Durdík, Žlábek, a moje »vyznamenání« bylo zachráněno.

Prof. Durdíkovi a Žlábkovi ostatně nejsem jen za to zavázán, nýbrž hlavně k nim chovám vděčnou památku jako ke vzácným, výborným učitelům i vychovatelům, jako k učiteli též k Bedř. Pošíkovi, jenž jsa ještě mladík, přímo z lavic universitních přišel na vyšší gymnasium jako hotový, výborný učitel. Žlábek, který také jako supplet zcela ještě mladistvý hned do septimy k nám přišel, zjednal si rázem úctu svým očividně velikým věděním — v skutku teprv on s námi probral řeckou skladbu soustavně — a tak bez přísných prostředků zachovával si pěknou kázeň. Na výklady Josefa Durdíka o filosofické propedeutice si vždycky rád vzpomínám. Jako o mathematice a fysice, taktéž o logice a psychologii nevím, byla-li nám jaká učebnice předepsána, či měli jsem jakou sám. Nebylo jí třeba při Durdíkově uhlazeném, plastickém, známou měrou krasodušném způsobu vykládání. Vězel v tom způsobu sice nějaký štipec koketerie (tím se lišila učitelská plastičnost jeho od vzpomenuté již plastičnosti starších pánův), ale jen právě tolik, aby nebyla nápadna ani závadna. Spíše byla pikantním kořením, dávala věci — abych spolu hned užil něčeho z názvoslovných líbůstek Durdíkových — poutavý »švih«.

Nevděčno by bylo v kruhu tomto nepřipomenouti si ještě jedné velmi sympatické postavy, nynějšího gymnasiijního ředitele Chevaliera, našeho učitele němčiny ve vyšších třídách až do zrušení obligátnosti její. Ten byl učiněnou protivou pedanta, ba nebyl ani valně soustavný. Ale roztomilý učitel. Učiniti němčinu žákům předmětem oblíbeným bylo už v tehdejších časech a poměrech věci neseadnou. To on dovedl. Měl kapsy plny notičních knížek a ty zas nabity citáty z básníků a jiných spisovatelů. Rád se v nich přehraboval a perly z nich právě ku předmětům výkladu se hodící vybíral, vždy s jistou dosí komické rozržitosti lidí, kteří nemají citátů a ozvěn plnou jen knížku, nýbrž též hlavu. Bez tuhého šablonisování a duchaprázd-

ného škatulkování, které bylo aspoň ve všech tehdejších českých poučeních o básnictví a jeho tvarech běžno, dovedl v nás probouzeti jemnější esthetický smysl a cit. V úlohách jsme požívali veliké volnosti; když jsme místo úkolu na předepsané thema podali něco jiného, svého, co mělo hlavu a patu, přijal bez námitek, i se zájmem pročetl a posoudil, třeba původní nebo přeložené verše. I to jsme totiž někteří u něho dovedli, napsati německou »báseň«. Kladu to slovo z pochopitelných příčin do uvozovek a rozšiřuji uvozovky hned i na naše (samozřejmě převládající) české výrobky básnické, které jsme nezdíka také v poslední chvíli ze svých zásob vypsalí do úlohového sešitu z češtiny. Byloť mezi námi veliké procento jinochů básníků. Dáli se na všechny užítí slov z epigramu Čelakovského, že na prospěch literatury psáti přestali (básně totiž) — to, to, abych něco podobného tvrdil paušálně. Sám za sebe jen i na tomto místě vděčnou vzpomínku věnuji Vítězslavu Hálkovi, že jako redaktor tehdejších Květů odmítnuv mé básnické pokusy, ač způsobem vlídným a povzbuzujícím, odvedl mne od chlapčí hry s rýmy, které dle krásných slov Feuchterslebenových »jen v ruce genia se stávají symbolem přeobsažným«.

Když jsem nyní po létech sám synka svého na akademické gymnasium ku přijímací zkoušce vedl a spatřil v síni ředitelské dobře známý obraz císaře Františka, žlutý na půdě zelené v černém rámcí, tak jak v místnostech gymnasia, když bylo ještě v Klementinu, visíval v předsíni ředitelny, oživily se mi všechny ty postavy mužů, o kterých si sám nyní myslívám, že by někdy nebylo škodilo, kdy by nám byli trochu přituzili, co se týče učení, ale jako vychovatelé byli přece jen chlapíci. Arci byl ještě také regiment shora méně šablonovitý než nyní.

